

Isusovci i budizam u Hrvatskoj

Tomislav Špiranec*

Sažetak

U članku se autor usredotočuje na kontakt između isusovaca i budista u Hrvatskoj. Iz dokumenata se iščitava da se taj kontakt dogodio na razini ideja počevši od 17. stoljeća, praksa od 1960. nadalje, a budističke institucije su u Hrvatskoj utemeljene od 1990. godine. Ovo istraživanje pokazuje da su isusovci aktivno sudjelovali u širenju budističkih ideja, praksa i institucija putem misijskih izvješća, studijem i popularizacijom misijskog djelovanja. Budističke ideje i prakse prisutne su na iznenađujuće mnogim mjestima u hrvatskom suvremenom društvu.

Cljučne riječi: isusovci, budizam, Hrvatska

Uvod

Budističke ideje u akademskim krugovima poznate su od početka 17. stoljeća. Do 19. stoljeća bile su prisutne među obrazovanim staležima u glavnim gradovima, a u 20. stoljeću budističke ideje su praksom dobivale na važnosti te postupno pomoću službenih budističkih centara. Budističke prakse, prisutne u konglomeratu Novoga doba, usvojene su u kršćanskim molitvenim oblicima, odvojene od religijskoga konteksta te prenesene u sekularne oblike. Na taj su način ušle u popularnu kulturu i u znanstvene institucije. Isusovci su od samog početka sudjelovali u tom procesu budističke enkulturacije.

1. Od početka 16. stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata

1.1. Prvi dokumenti o budizmu u Hrvatskoj

Prvi dokumentirani podatci u Hrvatskoj o budističkoj doktrini, običajima i praksama sastojali su se od legende o Budinu životu u djelima Marka Marulića (1450.–1524.), Juraja Habledića (1606.–1678.) i u pismima Nikole Ratkaja (1601.–1662.), hrvatskog isusovačkog misionara imenovanog za tibetansku mi-

* Dr. sc. Tomislav Špiranec, Fakultet za filozofiju i religijske znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Fratrovac 40, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: spiranec@gmail.com

siju. Prema hrvatskom slavistu i indologu Radoslavu Katičiću, legenda o Budinu životu prisutna je u hrvatskoj književnosti pod latinskim imenom *Baarlam et Josaphat*, ili u slaviziranoj verziji *Varlaam i Iosaf* (Katičić, 1968). U 11. stoljeću staroslavenski *Iosaf* i latinski *Josaphat* izvedeni su iz izvornog imena *Bodhisattva* preko perzijskog *Bodisava* u 6. stoljeću. Iz toga korijena izvedeni su arapski *Juasaf* u 8. stoljeću i grčki *Iosaph* u 10. stoljeću. Legenda je naslikana kao ikona i izložena u velikim pravoslavnim manastirima poput Studenice, Mileševa i Gračanice (Katičić, 1968).

Ratkaj je za vrijeme pripreme (u Goi) napisao dva pisma rektoru isusovačke zajednice u Zagrebu o Tibetu i vjerskom životu u Tibetu (Korade, 2015, 87–93; Križman, 1990). U prvom pismu, s nadnevkom 5. veljača 1625. godine, Ratkaj opisuje vjerski život i obrede tibetanskih budista. U drugom pismu, s nadnevkom 15. ožujka 1629., opisuje sličnosti između tibetanskih lama i kršćanskih monaha u kontekstu svakodnevnih obrazaca življenja, organizacije njihovih zajednica i opredjeljenja za asketske discipline.

Uz Ratkajeva pisma predlažem dva druga moguća izvora kontakta koja su vrijedna istraživanja. Prvi izvor su spisi Ivana Vermana (1583.–1620.), hrvatskog isusovačkog misionara u Kini, koji je na talijanskom pripremio i objavio dvije knjige izvješća misionara iz Japana, Kine, Goe i Etiopije (Verman, 2003).

Pretpostavlja se da su neka od njih, ili pak izvješća nekih drugih misionara, postojala u knjižnicama isusovaca, dominikanaca, franjevacu ili u privatnim knjižnicama u Hrvatskoj (Verman, 2003).¹ Drugi su mogući izvor izvješća hrvatske (dubrovačke) zajednice trgovaca u Goi (Košak, 2007, 6). Ipak, ako su ta izvješća postojala u isusovačkim ili drugim knjižnicama, njihov utjecaj bio je ograničen na malu obrazovanu manjinu te su nestala nakon ukidanja Družbe i uklanjanja isusovačkih knjižnica nakon 1773. godine.

1.2. Budizam u popularnoj kulturi i u akademskoj zajednici

Zanimanje za budističke ideje pojavilo se u posljednjem razdoblju habsburške vladavine na dvije razine: u popularnoj kulturi i u akademskoj zajednici. Najraniji popularni primjer dolazi iz 1864. godine i nalazi se u prvom hrvatskom časopisu za djecu *Bosiljak* (Ljubinko, 1868). U članku o zemljopisu, koji je više puta objavljen, autor tvrdi da je budizam najveća religija u Kini. To nije bila istina, ali je bila najbolja informacija dostupna u tom trenutku.

Dubrovačke novine *Slovinac*, koje su pokrivala teme poput knjiga, umjetnosti i zanata od 1883., uvrstile su članak o jezicima u kojem se spominje budistička zajednica u kontekstu uporabe sanskrtu (Kušar, 1883, 136).

1 Isusovci su došli u Hrvatsku dvaput. Prvi put 1558., a drugi 1902. godine. Prvi nasljednik Ignacija Lojolskog Diego Lainez (1512.–1565.) poslao je Nicolasa Bobadilla (1511.–1590.) da istraži mogućnost otvaranja škole u Zadru i Dubrovniku kako bi pomogao katolicima koji su do tad živjeli pod islamom. Bobadilla je stigao u Zadar 1558., a u Dubrovnik 1559. godine. U razdoblju do ukidanja reda 1773. godine, isusovci su se u Hrvatskoj usredotočivali na obrazovanje mladih, intelektualni rad i pučke misije (Vanino, 1969).

Taj i drugi slični primjeri pokazuju da su obrazovani krugovi u glavnim gradovima (i u ruralnim područjima kojima su bila dostupna takva izdanja) bili upoznati s budističkim pojmovima, u najmanju ruku na razini radoznalosti.

Što se tiče akademske zajednice, učenjaci u Hrvatskoj bavili su se budističkim tradicijama eksplicitno kao i implicitno. Znanstveno zanimanje za budizam izazvala je akademska zajednica u Beču i Leipzigu, gdje su se školovali mladi Hrvati. Obrazovani katolik Pukler (1918) objavio je knjigu *Budizam i kršćanstvo* iz perspektive komparativnih religija. Prema našim dosadašnjim spoznajama riječ je o prvoj knjizi o budizmu na hrvatskom jeziku. Profesor na Bogoslovskom sjemeništu u Rijeci Josip Pazman (1918) napisao je recenziju tog djela, u kojoj komentira u polemiku između Puklera i Luke Ciprijanovića, podupiratelja budizma u Hrvatskoj, koji je pisao o budizmu u časopisima *Zvono* i *Novo Sunce*.

Vjerojatno je da se zanimanje za azijske religije njegovalo indirektno preko studija sanskrta, koji je bio sastavni dio studija slavistike i hrvatskog jezika.² Odsjek za slavistiku osnovan je na obnovljenom zagrebačkom sveučilištu 1874. godine. U to vrijeme, bilo je obvezno uz studij hrvatskog jezika slušati i predavanja sanskrta po tri sata tjedno te iščitavati klasične sanskrtske tekstove po četiri sata tjedno.³ Došlo je do neizravnog utjecaja putem slavistike, pa su tako obrazovane osobe upoznavane s azijskom kulturom, što je dugoročno doprinijelo zanimanju za azijske religije.

U Kraljevini Jugoslaviji (1918.–1939.), u razdoblju između ratova, zanimanje za budističke tradicije nastavilo je rasti, ne samo u akademskoj zajednici, nego i u malim ezoterijskim krugovima u glavnim gradovima. Akademska zajednica svoju radoznalost proširila je (ili je samo pratila modu toga vremena) od komparativne gramatike i religije na komparativnu filozofiju. Tada su se pojavila nova djela o budizmu na hrvatskom jeziku.

Katolički svećenik i profesor na bogoslovskom sjemeništu u Zagrebu Aleksandar Gahs (1924) objavio je knjigu pod naslovom *Buddhizam* iz perspektive komparativne religije, a filozof Vladimir Dvorniković (1925) objavio je knjigu *Hrist Budha Šopenhauer* iz perspektive psihologije i komparativne filozofije.⁴ Hrvatski isusovac Dominik Mormile napisao je članak u kojem zagovara superiornost kršćanske ljubavi nad budističkom samilošću. Članak je predstavljao polemički odgovor okultizmu »spiritističkog i istočnjačkog duha« koji je zahvatio Europu u to vrijeme (Mormile, 1924, 340). Mormile je strogo osudio mišljenje sveučilišnog profesora Vinka Kriškovića koji je objavio rad u katoličkom časopisu *Obzor* o superiornosti budističke misli nad kršćanskim učenjem. Mormile,

2 Mnoge nove spoznaje doprinijele su povezivanju slavistike i sanskrta. To su objavljivanje prve sanskrtske gramatike u Europi hrvatskog karmelićana Filipa Vezdina, neočekivana otkrića o sličnostima između baze slavenskog jezika i sanskrta u studijima europske lingvistike te otkriće indoeuropske komparativne gramatike. O sličnostima sa sanskrtom usp. Mihanović, 1823. O doprinosu Filipa Vezdina usp. Franolić, 1991; Franolić i Leoni, 2005; Matišić, 2007.

3 Prvi tečaj održao je Lavoslav Geitler 1874. godine (usp. Katedra za indologiju).

4 Prema njemu pesimizam je zajednička crta Južnih Slavena, Buddhé i Schopenhauera (Dvorniković, 1925).

iako polemičar, pokazuje impresivno razumijevanje budističkih tradicija i korištenja budističke literature za tadašnje vrijeme.

Jugoslavensko teozofsko društvo, ustanovljeno 1924. godine u Zagrebu, širilo je svoje shvaćanje azijske duhovnosti putem publikacija, javnih predavanja, edukativnih tečajeva i ritualnih praksi.⁵ U svojem časopisu *Teozofija* budističke ideje isprepletene su hinduističkim razmišljanjem u člancima o tradiciji ili ritualnim praksama. Primjerice, poglavlje *Misterij ćutilnog zamjećivanja* sadržava poglavlje o Vedanta načelu prijekare, međutim u njihovom opisu to načelo podsjeća na budizam (Leeuw, 1927). Istaknuti teozof Marjanović držao je javna predavanja o okultnim doktrinama Krišne, Bude i Krista u velikoj dvorani Hrvatske glazbene akademije (Marjanović, 1927).⁶

1.3. Kulturni događaji i isusovačko misionarsko djelovanje

Osim akademske zajednice i teozofskog društva postojalo je indirektno kondicioniranje elitnih staleža u odnosu na azijsku duhovnost putem kulturnih događaja, a širih populacija putem isusovačke promidžbe misionarskog djelovanja. Hrvatska kultura toga vremena, koja je tada bila zahvaćena buđenjem i razvojem nacionalnog identiteta, prepoznala je sličnu problematiku na području indijske kulture te se nadahnjivala Rabinadratanom Tagoreom i Mahatmom Gandhijem.

Godine 1913. hrvatski filozof Vuk Pavlović (1894.–1976.) preveo je zbirku Tagoreovih pjesama *Gitanjali*. Godine 1915. Tagoreov igrokaz *Chitra* predstavljen je u Hrvatskom kraljevskom kazalištu. Godine 1921. Antun Barac je preveo Tagoreov rad *Nacionalizam u Indiji*, a 1923. članci *The Realization of Beauty* i *The Problem of Evil* prevedeni su na hrvatski u jedinstvenu knjižicu pod naslovom *Ostvarenje ljepote i problem zla*. Tagore je 1926. posjetio Zagreb.

Pjesnik Tin Ujević (1891.–1955.) pisao je o sličnostima (ne samo lingvističkim, nego i u mentalitetu i religijskoj doktrini) među bogumilima (kako je opisao kršćane u Bosni od 12. do 15. stoljeća) s Gandhijem i Tolstojem. Također je s poštovanjem pisao o budizmu (Čičak, 1978).

Isusovačko misionarsko djelovanje bilo je izvor popularizacije azijske kulture, religije i pojmova među Hrvatima na razini običnog čovjeka. Godine 1925. hrvatski isusovci osnovali su misijsku postaju u Bengal u Indiji. Iste godine pokrenuli su tri publikacije: glasilo Društva za širenje vjere *Katoličke misije*, *Misijski kalendar* i ediciju *Misijska biblioteka*. Služeći se ekspertizom etnoloških, lingvističkih i drugih stručnjaka, te su publikacije širile vijesti o isusovačkim misijama diljem

5 Ciljevi Jugoslavenskog teozofskog društva bili su stvaranje ljudskog bratstva, propagiranje komparativnog studija religija i filozofije te istraživanje nepoznatog prirodnog zakona i latentnih moći ljudskog bića (Besant, 1927). Njihov je nauk mješavina kršćanskih, hinduističkih i budističkih religioznih elemenata s nekim elementima znanosti. Godine 1934. Jugoslavensko teozofsko društvo imalo je deset loža, šest zajednica, oko 200 članova te grupe posvećene različitim ciljevima, poput zaštiti životinja, umjetnosti i obrtu, antialkoholizmu, vegeterijanstvu, turizmu, slavenskoj kulturi i ženskim studijima (V. M., 1927).

6 Hrvatski su isusovci bili dobro upućeni u teozofiju i djelovanje teozofskog društva u Zagrebu (Vanino, 1920; Alfirević, 1934, 251).

svijeta i o životu u tim zemljama s ciljem popularizacije misijskih projekata radi dobivanja materijalne i duhovne potpore (Zorić, 2011; Kovačević, 2014).

Putem raznih kanala, gradska školovana elita, kao i obični ljudi na selu, bili su izloženi azijskoj kulturi, duhovnosti i pojmovima. Sjeme posijano u Hrvatskoj tijekom stoljeća procvjetalo je u budućim generacijama nakon Drugog svjetskog rata.⁷

Tijekom Drugog svjetskog rata pojavio se malen, ali sadržajan članak o budizmu u novoobjavljenoj *Hrvatskoj enciklopediji*. Autori su enciklopedije kao izvor koristili rad njemačkog isusovačkog indologa Josepha Dhalmana, koji je promatrao budizam u kontekstu njegova položaja u indijskoj kulturi — njezinoj književnosti, ritualima, duhovnom životu i odnosu prema kršćanstvu (Ujević, 1942, s. v. budizam).

2. Socijalistička Jugoslavija

U razdoblju socijalističke Jugoslavije (1945.–1991.) budizam je usađen u hrvatsko društvo i kulturu putem nekoliko kanala: akademske zajednice, novih skupina stručnjaka za borilačke vještine koji su njegovali budističke prakse, običnih ljudi pod neprekidnim utjecajem isusovačke promidžbe misionarskog djelovanja i postupnim razvojem alternativnih religioznosti unutar katoličke popularne religioznosti.

2.1. Akademska zajednica

U akademskoj zajednici budistička se misao raširila preko učenjaka i praktičara Čedomila Veljačića (1919.–1997.) osnivanjem Odsjeka za indologiju na Zagrebačkom sveučilištu te doprinosom nove generacije učenjaka na području indologije. Veljačić je bio stručnjak za komparativnu filozofiju, prevoditelj budističkih tekstova na hrvatski jezik i prvi hrvatski budistički monah. Tijekom 30–ih godina 20. stoljeća, njegov ga je učitelj Vuk Pavao Pavlović uveo u različite druge kulture, komparativne metode, pjesništvo Tina Ujevića i Gandhijevu misao.

Nadalje, preko Teozofskog društva, kojega je Pavlović bio član, Veljačić je usvajao budističku misao i praksu koja je bila u skladu s njegovim unutrašnjim željama i stremljenjima. Veljačić je objavio nekoliko članaka o budizmu prije Drugog svjetskog rata, no s ozbiljnim istraživanjima započeo je nakon rata. U njegova poratna djela ubrajaju se prijevod Budinih izreka *Dhammapadam* (1954.), zbirka tekstova za studente filozofije, knjiga *Filozofija istočnih naroda* (1958.) i doktorska disertacija *Komparativna studija indijske i europske filozofije* (1961.). Veljačić je 1966. postao theravadski monah dok je živio u Sri Lanki te je uzeo ime Bhikkhu Ñāṇadivako (onaj koji “živi” znanje). Danas Veljačić predstavlja nadahnuće za mnoge generacije praktičara i učenjaka (Srednji put, 2014).

7 Unatoč činjenici da je moja baka živjela daleko od grada, bila je dobro upućena knjigama o misionarima u Indiji te o Franji Ksaverskom u Japanu i njegovu putu u Kinu.

Otvaranjem Odsjeka za indologiju Sveučilišta u Zagrebu 1960. godine, Čedomil Veljačić, Radoslav Katičić (profesor slavistike i sanskrta) i Sveto Petrović (profesor indijske književnosti) prepoznali su potencijalno povoljne okolnosti za ostvarenje jugoslavenskog i indijskog vodstva u Pokretu nesvrstanih. Zajedno su osnovali učilište s ciljem njegovanja bogate i intelektualne razmjene dvaju naroda. Odsjek za indologiju odškolovala je novu generaciju učenjaka te objavio mnoge studije. Najistaknutiji indolozi bili su Milka Jauk Pinhak, Mislav Ježić i Klara Gonc Moačanin. Katičić je 1973. objavio temeljni udžbenik *Stara indijska književnost*. Unatoč procvatu akademskih studija o budističkoj misli, postojao je jaz između akademske zajednice i praktičara budizma.

2.2. Skupine praktičara borilačkih vještina

Budistička praksa prenosila se preko malih skupina praktičara borilačkih vještina. Kao sastavni dio treninga borilačkih vještina, članovi Mushindokai društva za borilačke vještine vježbali su jogu i budističku meditaciju. Skupina je bila jedna od mnogih meditacijskih skupina raširenih po Hrvatskoj. Neki su članovi 1977. formalno prihvatili službena budistička pravila (usp. Budistički centar). Iz te osnivačke skupine razvile su se tri budističke zajednice u 1980–im godinama. Članovi drugih skupina za borilačke vještine također su eksperimentirali s budističkim praksama. Među njima bili su entuzijasti za taekwondo Anđelko i Marijan Vučenik.⁸ Njihov ujak, hrvatski isusovac Vladimir Horvat podržao ih je u njihovim nastojanjima te im je davao knjige o zen budizmu njemačkog isusovca Enomiya Lassallea. U 1980–im godinama budistička praksa pojavila se u konglomeratu novih religioznosti koje su nastojale odgovoriti na egzistencijalnu i duhovnu glad ljudi pod ideološkom izolacijom komunizma.

2.3. Isusovačka promidžba misijskog djelovanja

Općenitije gledano, azijska religijska kultura prenesena je u hrvatsku kulturu zahvaljujući neprekidnomu radu isusovačkih misija, koje su širile informacije o životu u raznim zemljama. Hrvatski isusovac Ante Gabrić, misionar u Indiji, i sv. Terezija iz Kalkute bili su dvije istaknute ikone tog projekta. Njihov je rad bio populariziran u knjigama, u obliku pripovijedaka za djecu u mjesečnom časopisu *Mak Mali koncil* i u katoličkom tjedniku *Glas Koncila* te izložbama i predavanjima.

3. Republika Hrvatska od 1991. godine

3.1. Akademska zajednica

U Republici Hrvatskoj od 1991. akademski studij budizma, meditacijske skupine i alternativne katoličke religioznosti nastavili su rasti. U akademskoj zajednici pojavila se je nova generacija učenjaka, osnovani su novi akademski studij-

8 O povijesti taekwonda u Hrvatskoj usp. Hrvatski taekwondo savez.

ski programi za religiju te su prevedene nove knjige. Dva su učenjaka vrijedna posebne pozornosti, s obzirom na novu generaciju budističkih studija. Etnolog Tomo Vinšćak (1951.— 2013.) istraživao je tibetanski budizam kao i religije Nepala (Vinšćak, 2003; 2007; 2011), a indolog i filozof Goran Kardaš proučavao je budističku filozofiju (Kardaš, 2011; 2013; 2015). Osim toga, objavljeni su novi znanstveni radovi o budističkoj misli, s posebnim naglaskom na budističku logiku, ruskog indologa Fjodora Ščerbatskog (2005a; 2005b), kao i članci o komparativnoj filozofiji Čedomila Veljačića (Veljačić, 2003). Odsjek za indologiju sveučilišta u Zagrebu organizirao je konferencije koje promiču komparativni pristup lingvistici, filozofiji i religiji. Naime, nedavno je održana Konferencija za komparativnu religiju KONKOREL (listopad 2017.) i jednodnevni forum za komparativne studije sanskrtskog, hindijskog i hrvatskog jezika (ožujak 2017.).

Budizam je postao predmet razmatranja također u katoličkim teološkim krugovima. Budistička religija i filozofija predmeti su studija i istraživanja na isusovačkom Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Osim redovnih predavanja, fakultet je bio domaćin mnogim gostima, poput Dalai Lama 2002. i Dorzin K. C. Dhondup Rinpoche 2014. godine. Katolički teolozi koji nisu isusovci također su dali svoj doprinos na tom području. Milan Špehar (2010) promišljao je o mističkom iskustvu u budizmu. Dubravko Arnabas (2011) istraživao je iskustvo zen meditacije (zazen) iz katoličke doktrinalne perspektive, a Nikola Bižaca (1997) proučavao je shvaćanje spasenja u budizmu i u kršćanstvu.

3.2. *Budistički centri*

Napredak istraživanja budističkih tema na akademskoj razini događao se je istovremeno s razvojem budističkih institucija. Meditacijske skupine pretvarale su se u budističke centre. Žarko Andričević ustanovio je budističku zajednicu Dharmaloku 1992., kao i budistički centar u Zagrebu 1998., a 2001. postao je učitelj *chan* budističke tradicije (usp. Budistički centar). Andričević je istaknuti učitelj u Hrvatskoj i izvan nje. Godine 2001. Dragutin Šmalcelj osnovao je Hrvatsko budističko društvo Padmasana u tibetanskoj *rime* tradiciji (usp. Padmasana). Iste godine Drago Dergić ustanovio je Budistički centar Kailash, koji slijedi tibetansku *kadmapa* tradiciju, a 2002. Mihajlo Pažanin ustanovio je Budističku zajednicu Shechen, koja slijedi tibetansku tradiciju (usp. Shechen). Zajednica Shechen aktivna je u pogledu dovođenja tibetanskih učitelja u Hrvatsku. Osim toga, male skupine korejske *son*, japanske *zen* i japanske *shingon* tradicije postoje u Rijeci, Zagrebu i Splitu (usp. Mandala). Svaka je zajednica vrlo aktivna te ima mreže malih skupina praktičara u svim glavnim gradovima, koje organiziraju predavanja i radionice, vode duhovne vježbe te tiskaju literaturu.⁹ Svi oni pripadaju različitim školama *mahayana* tradicije, iako je primarni izvor njihova nadahnuća

9 Primjerice, Centar Kailash izdao je Shantidevu (2006.) na hrvatskom jeziku te je pokrenuo centar za budističke studije u Zagrebu (usp. Centar za budističke studije Hrvatska). Budistički centar organizirao je ljetne seminare u Hrvatskoj (usp. Budistički centar). Hrvatsko budističko društvo Padmasana organiziralo je hodočašća u Indiju i Tibet (usp. Padmasana).

Čedomil Veljačić pripadao theravadskoj grani. Čini se da sklonost prema mahajanskim školama postoji zbog vanjskih i unutarnjih sličnosti između katoličkih i mahajanskih obreda, ukrašavanja sakralnih prostora i strukture njihove doktrine, kao i njihovoj angažiranosti u svakodnevnom životu. Navedeni elementi čine budističku praksu privlačnom mnogima koji imaju sklonost *new age* duhovnosti.¹⁰

3.3. Budistički utjecaj

U Hrvatskoj se je *new age* religioznost pomiješala s katoličkom religioznošću. Privlačnost *new age* religioznosti koja spaja različite azijske duhovne prakse s novostvorenim doktrinama bila je prepoznata još za vrijeme komunizma. Kroz to vrijeme, iako ljudi nisu bili zadovoljni marksističkom ideologijom, kršćanska pastoralna djelatnost bila je strogo ograničena u pogledu mogućnosti zadovoljavanja potreba ljudi za duhovnim smislom u svakodnevnom životu. Nakon pada komunizma, Crkva i dalje nije bila u mogućnosti ispuniti duhovni vakuum, pa su ljudi pribjegavali svakojakim duhovnostima koje su im nudile smisao i nadu. Stoga je manjak dublje duhovnosti potaknuo pojedine hrvatske katolike na traženje cjelovitijih oblika molitve, kao i prakse koje su se mogle primijeniti na svakodnevni život — na ljudsku patnju i egzistencijalne krize. Posljedica toga bila je spajanje katoličke pučke pobožnosti s elementima *new age* duhovnosti, pa je tako došlo do pomutnje kod običnih ljudi, što je privuklo pozornost katoličke hijerarhije.¹¹

Budistički utjecaj skriven je u obnovi katoličkih tradicija kontemplacije. Franjevac Mladen Herceg osnovao je kršćansku zajednicu za kontemplativnu molitvu 1995. godine (usp. Jeka tišine). Unatoč činjenici da se kontemplacija opisuje kršćanskim jezikom, stvarna praksa se oblikuje prema *sanbo kyodan* zen učenju. Razvidno je to po strukturi duhovnih vježbi, načinu na koji se predaje, po položaju tijela, disanju, unutarnjim procesima, po materijalnim elementima poput zvonca, jastuka, tamjana, svijeća, po ukrašavanju oltara i slično, a sve se

10 Sutcliffe i Bowman (2000, 2–5) opisuju *new age* duhovnost ‘slobodno’ kao “alternativnu duhovnost” i shvaćaju je unutar »dinamičke napetosti s — ako ne u izravnoj suprotnosti s« dvijema strukturama “službene” religije i sekularne znanosti. Iako ona poprma mnoge oblike, *new age* duhovnost pokazuje određene karakteristike. Ona je »individualistička, fleksibilna i prilagodljiva«. Ta religioznost »može se promatrati kao praktično i fleksibilno sredstvo za svakodnevno življenje koje je istovremeno prema cilju orijentirano djelovanje, ponovna senzibilizacija za područje magije i neprotumačivog te etiketa za popularnu psihološki–ekspresivističku hermeneutiku«. Blažević (2014, 65) opisuje tu duhovnost kao eklektičnu i sinkretsku te kao onu koja nudi nove vizije života. Kao nova paradigma, ona ima pet izvora: judeokršćansku tradiciju, sekulariziranu znanost, agnostička učenja, međugeneracijski sukob te azijske religije.

11 Franjevački svećenik Josip Blažević dubinski je istražio taj fenomen (Blažević, 2014), a i njegova internetska stranica posvećena je toj temi (usp. Hrvatski Areopag). Zabrinutost katoličke hijerarhije zbog utjecaja *new age* na obične ljude razvidna je u javnim opomenama, primjerice govor splitskog nadbiskupa povodom početka školske godine 2012. godine. Tu poistovjećujem “pučku religiju” s “popularnom religioznošću”, što je u Hrvatskoj obilježeno izričajima pobožnosti, pobožnim praksama (osobito marijanskim pobožnostima), hodočašćima, lokalnim običajima te nacionalnom poviješću. Poput *new age* duhovnosti, ona je eklektična i sinkretska, iako ostaje unutar okvira katoličkih vjerovanja i sakramentalne prakse.

to koristi za vrijeme duhovnih vježbi. Hercegov učitelj bio je njemački benediktinac Willigis Jäger, koji je učio zen u Japanu od Enomiya Lassallea i od raznih učitelja *sanbo kyodan*.¹² Po završetku svoje obuke u Japanu, Jäger je nazivao jedan te isti sadržaj *zenom* za nekršćane, a *kontemplacijom* za kršćane.¹³ Isusovci su doprinijeli tomu nastojanju tako da su prevodili knjige Anthonya de Mella (2002) te sudjelovali u prijevodu knjige Kakichija Kadowakija *Zen and the Bible* (Kadowaki, 2012).

Budistička praksa pojavila se je u sekularnom obliku kao vježbanje usredotočene svjesnosti u psihoterapiji. Vježbanje usredotočene svjesnosti sastavni je dio psiholoških i psihoterapeutskih usluga u mnogim centrima u Hrvatskoj. Primjerice, Hrvatski zavod za kognitivno–biheviorističke terapeute nudi usredotočenu svjesnost kao terapiju protiv različitih poremećaja u ponašanju i s traumom povezanog stresa. Ustanova za vježbanje usredotočene svjesnosti predstavlja svjesnost kao sredstvo kojim se može doprinijeti smanjivanju stresa i povećavanju produktivnosti.¹⁴ Tamošnji terapeuti priznaju budističke korijene svojih terapija, no tvrde eksplicitno da njihov rad ne predstavlja zamjenu za bilo kakav duhovni ili religiozni nauk. Dodatni su sekularni izvor širenja budističkih praksa i ideja u Hrvatskoj neovisni izdavači koji prepoznaju tržište za budističku misao na popularnoj razini te prevode zapadne budističke uspješnice (Dhammasami, 2017; Haemin, 2017).

Prema mojem shvaćanju, postoje dva razloga za rast budističkih ideja, praksa i institucija u Hrvatskoj. Prvi je izvanjski. Hrvati jednostavno vole slijediti kretanja u akademskoj zajednici, kao i kulturna kretanja u Europi ili u Sjedinjenim Američkim Državama. Drugi je unutarnji. Budizam nekako odgovara na potrebe ljudi ranjenih ratom, nemirima i društvenom nestabilnošću.

Zaključak

Povijesne veze između isusovaca i budista su iznenađujuće stare i bogate. Kontakt je počeo s Franjom Ksaverskim u Aziji, a nastavlja se danas s mladim isusovačkim učenjacima i praktičarima u Europi, Sjedinjenim Američkim Državama i Aziji. U Hrvatskoj budistička je tradicija utkana u složenu stvarnost azijske kulture, filozofije, umjetnosti i religija te raste tiho poput bambusova stabla. Sjeme je posijao Nikola Ratkaj u 17. stoljeću, kao i filolozi u 19. stoljeću. Korijen je za vrijeme obje Jugoslavije pod površinom strpljivo čekao kraj latentne faze. Maleno se stablo pojavilo tek u Republici Hrvatskoj. S obzirom na povoljne uv-

12 O Willigisu Jägeru usp. Benediktushof.

13 Impuls prema obnovi kontemplativne tradicije u Hrvatskoj nadahnula je skupina Kontemplacija i mistika (usp. Kontemplacija i mistika).

14 Kognitivna terapija usredotočene svjesnosti (Mindfulness–Based Cognitive Therapy, MBCT) koja se koristi u Hrvatskoj mješavina je budističke prakse i kognitivno–biheviorističke terapije kakvu su razvijali Segal, Teasdale i Williams (2013). MBCT pripada trećemu valu kognitivnih terapija. O psihološkim centrima u Hrvatskoj koji nude MBCT usp. internetske stranice: HUBKOT; Pro–Mindfulness; Udruga Zajednica.

jete u hrvatskom društvu i na tranzicijsko razdoblje Katoličke crkve u Hrvata, bambusovo stablo će se u budućnosti sigurno razviti do svoje punine.

Susret isusovaca i budista može stvoriti temelje za bogate i plodne svakodnevne duhovne prakse za hrvatsku mladež koja traži identitet i smisao. Kako bi razumjeli druge tradicije, suvremeni katolici moraju piti iz dubina izvora svoje vlastite tradicije.

Literatura:

- Alfirević, Antun (1934). Jugoslavensko teozofsko društvo. *Život*, 15(6), 248–256.
- Arbanas, Dubravko (2011). Bitne odrednice zen–budizma. *Obnovljeni život*, 66(1), 119–131.
- Benediktushof. *Willigis Jäger*. URL: <https://www.benediktushof-holzkirchen.de/willigis-jaeger/> (26.12.2018.)
- Besant, Annie (1927). Zadaci teozofskog pokreta. *Teozofija*, 1(1), 8–12.
- Bižaca, Nikola (1997). Iskustvo spasenja u kršćanstvu i budizmu. *Church in the World*, 32(3), 306–310.
- Blažević, Josip (2014). *New age i kršćanstvo: Enciklopedijski priručnik*. Split: Verbum.
- Budistički centar. *Budizam u Hrvatskoj*. URL: <http://www.budisticki-centar.hr/tekst.php?id=97> (26.12.2018.)
- Budistički centar. Naslovna stranica. URL: <https://budisticki-centar.hr/> (26.12.2018.)
- Centar za budističke studije Hrvatska. Naslovna stranica. URL: <https://sites.google.com/site/centerforbuddhiststudieszagreb/home-1> (26.12.2018.)
- Čičak, Ružica (1978). Indija u djelima Tina Ujevića: Izvori i obrada tekstova. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 380, 435–535.
- Dhammasami, Khammai (2017). *Meditacija sabranosti u svakodnevnom životu*. Rijeka: Naklada Uliks.
- Dvorniković, Vladimir (1925). *Hrist Budha* Šopenhauer. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod.
- Franolić, Branko (1991). *Filip Vezdin's Contribution to Indic Studies at the Turn of the 18th Century in Europe*. Paris: Nouvelles Éditions latines.
- Franolić, Branko; Leoni, Luca (2005). *Paolino di San Bartolomeo, pioniere dell'indologia nell'europa di fine Settecento*. Velletri: Edizioni Blitri sas Velletri.
- Gahs, Aleksandar (1924). *Buddhizam*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina.
- Haemin, Sunim (2017). *Ono što vidiš tek kad usporiš: Nadahnute misli budističkog svećenika o ljepoti svakodnevnog života*. Zagreb: Planetopija.
- Hrvatski Areopag. *Hrvatski Areopag: Centar za međureligijski dijalog Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevac konventualaca*. URL: <http://www.areopag.hr/#> (26.12.2018.)
- Hrvatski taekwondo savez. *Vijesti iz povijesti*. URL: <http://www.taekwondo.hr/vijesti-iz-povijesti/> (26.12.2018.)
- HUBKOT. *Tečaj mindfulnessa*. Hrvatsko udruženje za bihevioralno–kognitivne terapije. URL: <http://cabct.hr/tečaj-mindfulnessa> (26.12.2018.)
- Jeka tišine. *Jeka tišine: Kršćanska zajednica kontemplativne molitve*. URL: <https://www.jeka-tisine.org/> (26.12.2018.)
- Kadowaki, Kakichi (2012). *Zen i Biblija*. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove.

- Kardaš, Goran (2011). Vasubandhu o dharmičkoj ontologiji buddhističke škole sarvāstivāda–vaibhāṣika (Abhidharmakośa 5. 25–26 i Bhāṣya). *Filozofska istraživanja*, 31(3), 587–603.
- Kardaš, Goran (2013). Patisambhidāmagga kao rano egzegetsko djelo theravādskog buddhizma. *Filozofska istraživanja*, 33(1), 139–150.
- Kardaš, Goran (2015). O nekim doktrinarnim prijemorima u ranim buddhističkim interpretacijama ‘su–nastajanja u zavisnosti’ (pratītyasamutpāda). *Synthesis philosophica*, 30(1), 113–126.
- Katedra za indologiju. *O Odsjeku: Odsjek za indologiju i dalekoistočne studije*. URL: http://www.ffzg.unizg.hr/indolog/?page_id=26 (22.12.2018.)
- Katičić, Radoslav (1968). Indija u staroj hrvatskoj i srpskoj književnosti. *Kolo*, 6(8–9), 171–181.
- Kontemplacija i mistika. *Kontemplacija i mistika: Centar duhovnih putova Zagreb*. Početna stranica. URL: <http://kontemplacija.hr/> (26.12.2018.)
- Korade, Mijo (2015). *Istraživači novih obzorja: Djelovanje hrvatskih misionara i profesora od 16. do 20. stoljeća*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Košak, Ivica (2007). *Kultura i civilizacija Indije u hrvatskoj književnosti od 13. stoljeća do danas. Predavanje i izložba knjiga u Domu kardinala Kuharića i u organizaciji Hrvatske kulturne zajednice u Wiesbadenu, 04. veljače, 2007*. URL: http://www.hkz-wi.de/kronika_hr/Percepcija%20%20indijske%20kulture.pdf (22.12.2018.)
- Kovačević, Jelena (2014). *Etnografske zbirke izvaneuropskih kultura u zagrebačkim muzejima i zbirkama* (Magistarski rad). Sveučilište u Zagrebu.
- Križman, Mate (1990). Pisma isusovca Nikole Ratkaja, misionara u Indiji u prvoj polovici 17. st., filološki pristup. U: Radoslav Katičić (ur.), *Croatian “Indias”*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- Kušar, Marcel (1883). Arijski rod jezika i naši najstariji pradjedovi. *Slovinac*, 9, 134–139.
- Leeuw, J. J. Van Der (1927). II. Realnost i nerealnost svijeta. *Teozofija*, 1(1), 20–28.
- Ljubinko, N. (1868). Vjera i služba božja u Kini. *Bosiljak: List za omladinu*, 4(19), 302–303.
- Mandala. *Kulturno društvo Mandala*. URL: <http://mandala.hr/> (26.12.2018.)
- Marjanović, M. (1927). Stanje u našoj javnosti prije osnutka J. T. D. *Teozofija*, 1(1), 13–14.
- Matišić, Zdravka (2007). *Radost, strah, predanost: Prilozi za biografiju Ivana Filipa Vesdina — Paulina a Sancto Bartholomaeo*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Mello, Anthony de (2002). *Svjesnost*. Zagreb: SKAC.
- Mihanović, Anton (1823). *Zusammenstellung von 200 Laut— und Sinnverwandten Wörtern des Sanskrites und Slawischen*. Beč.
- Mormile, Dominik (1924). Budizam i kršćanstvo o ljubavi prema neprijateljima. *Život*, 5(6), 340–349.
- Padmasana. *Padmasana Hrvatsko budističko društvo*. URL: <http://padmasana.hr/> (26.12.2018.)
- Pazman, Josip (1918). Pukler D.: Budizam i kršćanstvo. *Bogoslovska smotra*, 9(3), 270–271.
- Pro–Mindfulness. *Pro–Mindfulness treninzi*. URL: <http://pro-mindfulness.com/> (26.12.2018.)
- Pukler, D. (1918). *Budizam i kršćanstvo*. Rijeka: Miriam.
- Segal, Zindel V.; Teasdale, John D.; Williams, Mark G. (2013). *Mindfulness–Based Cognitive Therapy for Depression: A New Approach to Preventing Relapse*. New York: Guilford.
- Shechen. Naslovna stranica. URL: <http://www.shechen.hr/> (26.12.2018.)

- Srednji put (2014). *Bhikkhu Nāṇadivako* (Čedomil Veljačić). Srednji put Theravāda budističko društvo. URL: <http://srednjiput.rs/tumacenja/cedomil-veljacic/> (26.12.2018.)
- Sutcliffe, Steven; Bowman, Marion (ur.) (2000). *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ščerbatski, Fjodor (2005a). *Buddhistička logika*. Sv. 1–2. Zagreb: Demetra.
- Ščerbatski, Fjodor (2005b). *Ranobuddhistička Dharma*. Zagreb: Demetra.
- Špehar, Milan (2010). Tragovi mistike u budizmu i hinduizmu. *Obnovljeni život*, 65(4), 469–483.
- Udruga Zajednica. Mindfulness — Usredotočena svjesnost. URL: <http://www.zajednica.com.hr/hr/mindfulness-usredotocena-svjesnost-poster> (26.12.2018.)
- Ujević, Mate (ur.) (1942). *Hrvatska enciklopedija: 3: Boj–Cle*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- V. M. (1927). Osnutak Jugoslavenskog teozofskog društva i njegov dosadašnji rad. *Teozofija*, 1(1), 14–16.
- Vanino, Miroslav (1920). Teosofija. *Život*, 1(7), 172–174.
- Vanino, Miroslav (1969). *Isusovci i hrvatski narod*. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove.
- Veljačić, Čedomil (2003). *Philosophia perennis: Rasprave iz komparativne filozofije*. Sv. 1–3. Zagreb: Demetra.
- Verman, Ivan (2003). Lettera Annua del Giappone: Scritta de Padri della Compagnia di Gesu al M.R.P. Generale dell'istessa Compagnia gli anni 1615 e 1616, and Lettere Annue del Giappone, China: Goa e Ethipia anni 1615 e 1619. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 29(1–2), 263–264.
- Vinšćak, Tomo (2003). Following the Paths of Tibetan Buddhism: The Sacred Mountain of Kailas. *Studia ethnologica Croatica*, 14–15, 285–296.
- Vinšćak, Tomo (2007). Tibet u zemlji bogova. *Ethnologica Dalmatica*, 16, 5–70.
- Vinšćak, Tomo (2011). Tibetska religija Bön. *Studia ethnologica Croatica*, 23, 309–326.
- Zorić, Damir (2011). *Etnografije hrvatskih misionara*. Zagreb: Matica hrvatska.

The Jesuits and Buddhism in Croatia

Tomislav Špiranec*

Summary

The article focuses on contacts between the Jesuits and Buddhists in Croatia. Documents suggest that the first contact occurred beginning in the seventeenth century on the level of ideas, on the level of practices from the 1960s onward, while the first Buddhist institutions were established in Croatia in 1990. This study shows that Jesuits actively participated in the spreading of Buddhist ideas, practices, and institutions through missionary reports and through outreach and study. Buddhist ideas and practices are evident, surprisingly, in many facets of contemporary Croatian society.

Key words: Jesuits, Buddhism, Croatia

* Tomislav Špiranec, Ph.D., Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb. Address: Fratrovac 40, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: spiranect@gmail.com